

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap
Historia 41 – 60 p, HIC 201

Livets sköra tråd

Dop och fadderskap i Bottnaryd och Ulricehamn 1781 - 1783

Ragnar Edström

**10 – poängsuppsats
Historia
HT2005**

**Handledare:
Peter Ullgren**

Abstract

“Life on a delicate thread”

Baptism and godparenting in Bottnaryd and Ulricehamn 1781-1783

The aim of this study is to discover if there were differences between the baptism traditions maintained in a typical rural parish and in an urban town parish in the period 1781-1783 and to suggest possible reasons for any differences found. Baptism records from rural Bottnaryd parish and the town of Ulricehamn were studied and compared.

In both communities, parents were anxious to have their child christened on the day of birth or the day after. They did not want to wait until the following Sunday, as church law prescribed. Infant mortality was high and if the child died before it was christened, it would not go to heaven. There was probably a lot of superstition as well as fear that witchcraft could bring harm to a child not christened.

The country children were given only one name while more than one third of the children in the town were given two names. There was also a striking difference between the number of godparents, with an average of 4 in the farming parish and 8 in the town. It was not possible to stratify parents and godparents into social groups in Bottnaryd since only a few of the godparents' titles or professions were recorded in the church records. A surprisingly large number of godparents lived in or near the vicarage in Bottnaryd probably because of their ready availability. At approximately 20 percent of the baptisms, the social position of the godparents was higher than that of the parents.

In Ulricehamn, the number of godparents varied between 3 and 13, with the higher social classes and merchant classes having the most (10) and master artisans following with 8. The godparents' social class was usually the same as or higher than that of the parents; except for the merchants, where half of the godparents were master artisans or their wives.

The results indicate that the farming community in rural Bottnaryd, having no contact with the upper and middle classes, continued with the old baptism traditions while those living in Ulricehamn, influenced by new fashions and customs, tended to adopt the baptism traditions followed by the nobility and the higher classes. Despite this, however, parents in Ulricehamn were as anxious as those in Bottnaryd to have their child christened as soon as possible after it was born.

Key words: baptism, baptism tradition, godparenting, names, superstition

Innehållsförteckning	sida
Kapitel 1. Inledning	1
Syfte	2
Frågeställning	2
Metod och källor	2
Prästerna och kyrkböckerna	3
Kyrkböckerna i Bottnaryd	3
Kyrkböckerna i Ulricehamn	4
Mantalslängderna	5
Teori	5
Forskning kring dop och fadderskap	6
Bakgrund om dop och dopseder	10
Kapitel 2. Dopen i Bottnaryd 1781 – 1783	14
Bottnaryd som socken och församling	14
Födelse- och dödsstatistik över spädbarn	14
När och var skedde dopen?	15
Antal faddrar och namnskick	16
Vilka var faddrar i Bottnaryds församling?	17
Sammanfattning av dop i Bottnaryds församling	19
Kapitel 3. Dopen i Ulricehamn 1781 – 1783	20
Ulricehamn som stad och församling	20
Födelse- och dödsstatistik över spädbarn	21
När och var skedde dopen?	21
Antal faddrar och namnskick	22
Antal faddrar per doptillfälle	23
Vilken social status hade de döpta barnens föräldrar?	23
Vilka var faddrarna i Ulricehamns församling?	24
Faddrar vid dop i bourgeoisiefamiljer	25
Faddrar vid dop i handlarfamiljer	26
Faddrar vid dop i hantverkarfamiljer	26
Faddrar vid dop i bondefamiljer	26
Faddrar vid dop i övriga familjer	26
Sammanfattning av dopen i Ulricehamn	26
Kapitel 4. Analys och sammanfattning	28
Jämförelse av dopen i Bottnaryd och Ulricehamn.	28
Tidpunkt och plats för dopet	28
Antal dopnamn	28
Fadderantalet varierade stort.	29
Skilda traditioner vid val av faddrar	29
Jämförelse med tidigare forskningsresultat samt diskussion om möjliga orsakssamband	30
Tidpunkt och plats för dopet	30
Antalet namn	31
Antalet faddrar	32
Val av faddrar	32
Jämförelse med frågeställning och teori.	34
Referenslista	35

Kapitel 1. Inledning.

Äntligen kunde man se den vackert nymålade korskyrkan i Bottnaryd skymta röd mot den gnistrande snön. Det var en kall men vacker lördag den 20 januari 1781 och man hade åkt släde de 7 kilometrarna från Fagerås med den nyfödde pojken väl inpälsad i gudmor Saras knä. Erik körde förbi kyrkan och upp mot prästgården där prostinnan välkomnade dem in i värmen. Det var alldeles för kallt att ha barndop i kyrkan så därför blev den lille döpt av prosten Petrus Blidberg i stora salen i prästgården. Han bars fram av sin gudmor Sara som talade om för prästen att modern Dordi Jonsdotter önskade att sonens namn skulle vara Benjamin. Dopvittnen var Isak i Lugnet, grannen Erik på Fagerås och mostern Brita som tjänade piga på Näs. Benjamin var ett efterlängtat barn, föräldrarnas förste son efter fem års äktenskap, så fadern Anders hade ställt till med kalas för det lilla dopföljet när det återkom till gården. Sonen hade blivit döpt och var skyddad från trollen och all slags knytt.¹

Samma dag döptes en liten flicka i Ulricehamn, också hon född dagen innan, den 19 januari 1781. Hon var dotter till perukmakare Benjamin Wiberg och hans hustru Sara Wång. Hennes föräldrar hade lika brått som föräldrarna i Bottnaryd att barnet skulle döpas så fort som möjligt. Prästen, prosten Nicolaus Bredberg, lät sig köras i släde från sin prästgård i Timmele till Storgatan i staden där perukmakaren bodde i ett av de första gårdshusen närmast norra tullporten.

Flickan döptes till Ulrika Beata och hennes gudmor var ingen mindre än Sofia Albertina Bagge, majorsdotter, gift med rådmannen och tullinspektören Johan Hammarström. Men hon var inte ensam. Inte mindre än 8 andra faddrar antecknades i dopboken. Där var en rådman och en tullinspektör och två hantverksmästare och fyra hustrur till olika mästare. De som inbjudits som faddrar var från olika familjer och grannar och man kan räkna med att det blev ett påkostat dopkalas efteråt, speciellt om faddrarna kommit med fina dopgåvor. Frågan är förstås om den goda modern fick delta, hon skulle ju inte kyrktagas än på länge.²

---

¹ Bottnaryd CI:2, pag. 62; Carlsson, E, *Bottnaryd –en sockenbeskrivning från äldre tiden till 1900-talets början*, Jönköping 1952, s. 132

² Ulricehamn CI:3, pag. 27; Älvsborgs läns mantalslängd 1783, pag. 1362; Boger, G, *Ulricehamns krönika. Blad och bilder ur en stads historia*. Ulricehamn 1951, s. 102-105

De här två dopen på samma dag skilde sig åt i flera avseenden som de har framkommit i församlingarnas dopböcker och som kan tolkas från andra källor. Vad var det som styrde och påverkade att de blev så olika?

Syfte.

1686 års kyrkolag kan anses som en riksligare med bl.a. anvisningar om dopceremonielet och vilka som fick vara faddrar. På 1800-talet infördes ytterligare förändringar som mer anpassade lagen till rådande seder än tvärtom. Avsikten med den här uppsatsen är att jämföra dop under andra hälften av 1700-talet på landsbygd och stadsbygd, att spåra om det finns skillnader i seder och i tillämpningen av föreskrifter och i så fall konstatera vari de består och diskutera orsakerna till dem.

Frågeställning

Fanns det skillnader under andra hälften av 1700-talet mellan landsbygd och stad i tillämpning av kyrkolagens dopföreskrifter, i val av dopfaddrar, i andra dopseder och -bruk som kan hänföras till ståndskulturer i samhället?

Metod och källor

För att undersöka dopseder i stads- och landsbygdsförsamlingar används födelse- och dopböcker för åren 1781, 1782 och 1783 för Ulricehamns stads och Bottnaryds församlingar. Dopen studeras avseende veckodagar och tid förfluten sedan födseln samt antal namn. Föräldrarna samt dopfaddrarna identifieras och socialgrupperas. För kontroll av identitet använder jag mantalslängder för Älvsborgs och Jönköpings län och i viss liten mån husförhörslängder för Bottnaryd. De empiriska resultaten jämförs varefter jag studerar eventuella skillnader mellan sociala och geografiska strata. Fördelen med att göra en komparativ studie ligger framför allt i att man kan få fram skillnader som ger mer än vad enbart en individuell genomgång av en enda församling skulle ge. En nackdel är emellertid att dessa inte i sig förklarar orsakerna till de skillnader som de olika strata kan påvisa.

Val av församlingar är gjorda med hänsyn till att underlätta arkivstudierna då jag som storstadfödd är lokalt handikappad på landet, men ändå har en viss kännedom om lokal geografi av berörda orter genom tidigare studier. Val av tidsperiod är gjord för att denna period enligt litteraturstudier är undersökt av andra forskare avseende församlingar på landsbygden, vars resultat jag kan jämföra. Ett ytterligare skäl är att studera orterna innan

1803 års handelsprivilegier slagit igenom. Detta medförde en kraftig folkökning i Ulricehamn och ett avsevärt informationsinflöde till Ulricehamn genom alla kringresande handelsmän³.

Prästerna och kyrkböckerna

De förste som möter när man börjar studera dop i Bottnaryd är prästerna, prosten Petrus Blidberg och ”Herr Vice Pastorn och Komministern Carl Blomberg”, som han beskrivs av sin svärfar prosten som nybliven far till sin förstfödde, sonen Per Niklas som prosten döpte den 28 maj 1781⁴. Prosten Blidberg som själv var prästson från Bottnaryd, hade en stor familj boende runt sig inklusive två gifta systrar och spelade nog en dominerande roll i socknen.

Ulricehamn var moderförsamling för ett pastorat som var sammanslaget med Timmele, Brunn och Vist socknar och hade gemensam kyrkoherde som vid undersökningsperioden hette Nicolaus Bredberg⁵. Denne bodde inte i staden utan med fru och fyra döttrar i Timmele ca 8 km norr om staden, medan organisten Möller bodde i Vist socken⁶. Inte ens klockare Bredenius bodde i församlingen.

Kyrkböckerna i Bottnaryd

Prästernas sätt att sköta kyrkböckerna kunde lämna en del övrigt att önska för en sentida läsare, men var väl rätt hyggligt jämfört med andra samma tid. Bottnaryds födelse- och dopbok som var gemensam med döds- och begravningsboken var troligen förd något sporadisk. Det verkar som om prästen haft ett lösbladssystem med anteckningar om olika förrättningar och fört in dem efterhand som andan fallit på. Ibland har det varit oordning bland lapparna och dopens tidsordning omkastade. I dopboken har han koncentrerat sig på barnets namn och hoppat över föräldrarnas efternamn och ofta bara angett bynamn i stället för gårdsnamn, vilket ger en nutida forskare vissa problem att identifiera personerna. En viss hjälp ges i vigselboken där efternamnen tagits med. De husförhörlängder som finns är ofullständiga och täcker en lång tidsperiod. Överstrykningar vid avflyttningar och dödsfall är tyvärr väl grova för läsbarhet och diverse bläckplumpar gör det inte lättare, varför de bara varit till mycket begränsad hjälp.

---

³ Boger, 1951, s.136, 141

⁴ Bottnaryd CI:2, pag.64

⁵ Boger, 1951, s. 210

⁶ Älvsborgs läns mantalslängd 1783, pag. 763, 766

Till skillnad från Bredberg i Ulricehamn, har Blidberg varit sparsam med att ange någon titel eller yrke på föräldrar och faddrar. Det beror antagligen på att socknens invånare övervägande var bönder eller på något sätt beroende av lantbruket. De mest frekventa titlarna som använts är hustru, dräng och piga. I senare kyrkböcker⁷ blev det vanligt att ange ägare, brukare, åbo eller arrendator som titel för husbonden i varje hemman, men så inte här. Inte heller har han talat om för eftervärlden vem som var hantverkare. Varken skomakare eller skräddare, soldater eller ryttare har angivits. Det märkliga är att den enda av lägre status som fått sitt yrke angett är salpetersjudare Thunberg! Ett yrke som generellt sågs på med stor misstänksamhet. Men Thunberg kanske var en särskild personlighet.

De personer som fick titlar i dopboken var, förutom prostens familjemedlemmar, inte oväntat ortens honoratiores. Församlingsbor som kunde inräknas i högre stånden var få, några adelsfamiljer och ägare av större gårdar samt deras gårdsinspektorer. Vi hittar också en lärare, socknens första organist, en underofficer och hans madam och mademoiselle. Titel fru och fröken använde pastorn för något högre stånd. Detta urval av titelanvändning överensstämmer i stort med vad som gjordes i såväl Skåne som Östergötland på 1600-talet.⁸ Tyvärr har prästen inte noterat vem det var som var gudmor eller gudfar. Blidberg har genomgående antecknat de manliga dopvittnena först, oftast i rangordning.

Kyrkböckerna i Ulricehamn

Kyrkböckerna i Ulricehamns församling var liksom i Bottnaryd förda med noteringar i samma bok av födslar/dop, vigslar, döda/ begravda, vilket var normalt på den här tiden. Prosten Bredberg hade en kraftfull stil som är hyggligt läsbar. Även han hade sina dagar med bläckplumpar och bortglömda lappar och namn. Han var i dopboken noggrann med att ange vem som var gudmor och vilka som var vittnen och han förde också in uppgifter om dödfödda barn. I Ulricehamns födelse - och dopbok angavs båda föräldrarnas för- och efternamn och oftast yrke eller hemvist om de bodde utanför tullstaketet. Faddrarnas namn är också angivna men tyvärr i en del fall ofullständigt avseende titlar eller yrken. Trots detta finns det möjligheter att spåra relationer till föräldrarna. Jag har gjort detta genom kompletterande sökningar i vigselboken samt i dödboken och i mantalsregistren från 1782 och 1783 och fått fram en del faddrars yrken. För Ulricehamns församling finns inga husförhörslängder

---

⁷ Bottnaryd CI: 3 1838

⁸ Ullgren, P, *LantAdel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*. Lund 2004, s.153

bevarade som täcker undersökningsperioden. Bredberg har genomgående antecknat gudmoderns namn först, följd av de kvinnliga vittnena samt därefter av männen. Oftast har faddrarna noterats i rangordning.

Mantalslängderna.

För att ytterligare identifiera föräldrar och faddrar har jag utnyttjat mantalslängderna för Bottnaryds socken och Ulricehamns stad. Även om fastigheterna finns förtecknade så är namnuppgifterna ofta torftiga, speciellt avseende Bottnaryd. Ulricehamnslängderna som finns i original i riksarkivet är brandskadade men läsbara. Genom dem kunde jag hitta både prästen och flera faddrar som var bosatta i församlingarna runt staden. Jämförelser visade i en del fall avvikelser mellan titlar i kyrkböcker och mantalslängder. Dessa beror på att en och samma person dels hade flera yrkesroller, dels även kunde ha en ämbets titel som rådman. Prästen använde till synes slumpartat olika titlar i dopboken, förkortningen Mr för mästare, tycks varit en favorit vid utrymmesbrist i kolumnerna.

Teori

Val av faddrar var en viktig uppgift för föräldrarna på grund av det ursprungliga fadderåtagandet av religiös/fostrande/vårdande natur och som en sorts socialförsäkring. Det var också för många önskvärt att stärka bandet med högre socialt grupperade personer och därigenom, antingen för egen del eller för barnet, söka nå eller befästa fördelar. Av den orsaken valde man både faddrar från egen släkt eller grannkrets och gärna personer i högre stånd än man själv hade oavsett om det var släktingar eller inte. En ytterligare aspekt på val av faddrar var dessutom möjligheten till att få rika faddegåvor.

I stadsmiljö borde det vara mycket lättare att hitta faddrar från olika klasser än på landsbygden. Dessutom borde stadsbor bli mer påverkade genom möjligheter till större kommunikationsutbyte av förändringar i seder och bruk och olika moden. Detta skulle kunna medföra att man finner ett mer mångfacetterat faddermönster i stadsförsamlingen än i landsförsamlingen.

Finns det skillnader i dopceremonier mellan landsbygd och stadsbygd; kan de förklaras av de teorier om civilisationsprocess som Norbert Elias förfäktar? Elias visade att komplexa sociala nätverk av människor som reagerar på varandras handlingar i sig själv utgör en drivkraft till

förändringar. Det är fråga om mängder av små handlingar som griper in i varandra och driver samhället i en bestämd riktning utan att någon av de inblandade grupperna kan sägas styra det som sker⁹. Elias menade att utveckling oftast sker från högre stånd till lägre, från tätbefolkade, kommunikativa områden till mer stillastående glesbygder. Kulturen skulle då bli ett redskap både för närhet och distansering mellan olika grupper. Val av faddrar skulle kunna ses som en gåva både uppifrån och nerifrån och utvecklas som ett socialt skådespel.

Forskning kring dop och fadderskap

Både när det gäller tillämpningen av kyrkolagen, dopseder av olika slag, samt speciellt val av faddrar har flera forskare gjort omfattande studier. Avsikten har dels varit att klarlägga förhållandena och förändringar i seder, dels för att studera relationer mellan olika familjer och personer och deras nätverksbyggande.

Börje Hanssen fann i sin avhandling om Österlen från 1952 att integrationen i småbyarna mellan släkt och grannar innebar en sådan gemenskap att en granne ofta var en släkting. Han visade att i slutet av 1700-talet var det vanligt att handlare och hantverkare hade följt adelns attityd från 100 år tidigare och lagt sig till med släktnamn. Bondfamiljer använde fortfarande patronymikon i sina namnformer.¹⁰

Gabrielle Jeansson har studerat dopseder i Örkeklunga församling perioden 1730 – 1955 och jämfört med gällande lagar. Hon fann att fram till 1800-talets mitt utfördes dopen inom de föreskrivna 8 dagarna, men att redan i mitten av 1700-talet började man överge seden med dop på söndagar. Hon anser att detta sammanhängde med att dopen flyttades till hemmen först av högre ståndspersoner, men senare också av förmögnare bönder. Under 1770-talet skedde 24 % av alla dop i hemmen. Som orsak till denna förändring anges också de vid denna tid grasserande farsoterna och arbetsbördan för en ensam präst i ett tvåförsamlingspastorat.¹¹

Jeansson har också funnit att man i äldre tid haft en tendens att som faddrar och särskilt som gudmor välja ansedda personer. På 1780-talet var särskilt prästfrun och klockarfrun samt medlemmar i en adelsfamilj frekventa faddrar. Hon fann att ända in på 1900-talet hämtades de flesta faddrarna från hemmasocken och på 1700-talet mest från hemmaby. Hon anser att

---

⁹ Lindgren, H, *En flod av detaljer*, 2005, s.3

¹⁰ Hanssen, B, *Österlen. En socialantropologisk studie*. Ystad 1952, s. 446

¹¹ Jeansson, G, *Dop och kyrktagning. Dopnamn*. Lund 1968, s. 10-11

grannar och faddrar ofta var samma personer, men att man i senare tid väljer mer bland släktingar. Antalet faddrar som 1730 i genomsnitt var 6,6 personer hade 1965 gått ned till 2,6 personer¹², vilket tyder på en omfattande familjarisering av dopseder.

Beträffande antal namn har dessa ökat från att ursprungligen nästan enbart vara ett enda till att från andra delen av 1800-talet bli två eller flera. Seden med fler namn introducerades inte oväntat av adelsfamiljen följt av präst och klockare och någon enstaka ryttare. Före 1818 var det uteslutande familjer utanför allmogen som gav barnen två namn i dopet.¹³

Nils-Arvid Bringéus har skrivit en sammanfattande artikel i Nordiska muséets och Skansens årsbok 1971 med titeln ”Svenska dopseder”. Han går igenom plats och tidpunkt för dopen och hur dessa utvecklats. Redan Linné¹⁴ påtalade att dop i högre stånd hem skedde redan på 1660-talet. På mitten av 1700-talet spred sig detta till lägre samhällsskick i städer och på 1800-talet till landsbygden. Bringéus redogör också för fadderseder inom olika landsändar och menar att den som blivit bjuden till fadder inte kunde neka detta. ”Det var en utbredd folkstro att barnet då skulle bli en nejsägare längre fram i livet”.¹⁵

Bringéus utreder antalet faddrar och menar att två var tillräckligt på medeltiden och fler enligt kanonisk rätt kunde utgöra äktenskapshinder, men att det var vanligt med tre i svensk tradition. På 1600-talet skedde en barockisering av dopseden bland de högre stånden med många faddrar. Det fanns dessutom stora regionala skillnader.

Mikael Ottosson har i sin avhandling 1999 ”Sohlberg och surdegen”¹⁶ som bl.a. berör dopvittnen vid Kosta glasbruk 1820 – 1840 resp 1860 – 1880, studerat hur glasblåsarna som räknades som arbetarkollektivets överklass, valde dopvittnen till sina barn. Under båda perioderna hämtade glasblåsarna sina dopvittnen inom bruksorten. De egna yrkeskollegerna var den största enskilda gruppen båda perioderna med 38 resp. 54 %. Samtidigt minskade de båda borgerliga gruppernas andel från 38 till 12 % och den övre borgarskapsgruppen upphörde helt att agera vittnen. En tänkbar möjlighet till detta anser Ottosson vara att ägarnas

---

¹² Jeansson, 1968, s. 16

¹³ Jeansson, 1968, s. 25-27

¹⁴ Bringéus, NA, ”Svenska dopseder” i *Fatburen. Nordiska muséets och Skansens årsbok*, Stockholm 1971, s. 65.

¹⁵ Bringéus, 1971, s. 68

¹⁶ Ottosson, M, *Sohlberg och surdegen. Sociala relationer på Kosta Glasbruk 1828- 1880*. Lund 1999, s. 100, 111

förhållningssätt visavi glasblåsarna förändrats och att man därför distanserade sig från arbetarna.

Bengt Ankarloo har studerat dopseder i Sandåkra i Skåne 1646 –1655 och visar att de flesta dopvittnen hämtades inom bys eller inom socknen. Undantaget gällde gudmodrar där man efterfrågar ett extra anseende kanske kopplat med släktskap och rikedom, men också med personliga egenskaper. Han visar också att det var speciellt två kvinnor som särskilt frekvent budades till faddrar och gudmor, men också att andra aldrig blev antecknade i dopboken som fadder. Ankarloo tar fram exempel på hur ansedda kvinnor tog ansvar för ”oäkta barn” till fattiga kvinnor som därigenom blev delaktiga i socknens gemenskap även i framtiden. Han hittar andra fall som tyder på utfrysning från socknen trots, eller kanske på grund av viss rikedom.¹⁷ Antalet faddrar var vanligtvis, förutom gudmodern, två kvinnor och två män.¹⁸

Tom Ericsson har studerat familjrelationerna i norrländska städer under 1800-talet och då särskilt dopen och faddrarna för att spåra sociala kontakter. Han fann att någon bland faddrarna ofta var släkt med dopbarnets föräldrar och att andra faddrar var från familjens vänkrets. Ericsson visar att genomsnittsantalet faddrar i Umeå 1850-1855 varierade mellan 6,4 och 4,5 med flest deltagare i högre stånds dop. Inom borgerligheten tillhörde mer än 60 % av faddrarna denna socialgrupp. Endast butiksägare var ibland faddrar åt dopbarn i denna högre grupp. Det var vanligt att högre stånds personer från omgivande landsbygd och städer deltog i dopen.¹⁹

I Piteå fann Ericsson att butiksägare ofta inbjöd folk från skikten över dem själva till barndop, speciellt när det gällde söner. Detta innebär enligt Ericsson en ekonomisk strategi eftersom pojkar representerade familjeaffärens fortlevnad.²⁰ Det stora antal lägre tjänstemän som inbjöds till barndopen anser Ericsson avspegla patronella band mellan arbetsgivare och anställda i affären.

När det gällde faddrar till hantverkarbarn var bilden helt annorlunda än ovanstående. Hantverkarkolleger dominerade men alla andra socialgrupper var också starkt representerade.

---

¹⁷ Ankarloo, B, *Att stilla herrevrede. Trolldomsdåden på Vegeholm 1653 – 54*. Stockholm 1988, s. 65-67

¹⁸ Ankarloo, 1988, s. 55

¹⁹ Ericsson, T, ”Godparents, witnesses and social class in mid-nineteenth century Sweden” i *The History of the Family*, Greenwich, Conn.1996, s. 277-279

²⁰ Ericsson, 1996, s.280

10-15 % tillhörde socialgrupper över dem, 30 % var butiksägare eller lägre tjänstemän och 20 % var arbetare. Lägre tjänstemäns barndop påminner i fadderstruktur om hantverkarnas.

För att studera kvinnors sociala nätverk i Helsingborg 1680 -1709 har Solveig Fagerlund gjort en mycket stor studie av faddermönstret enligt staden dopböcker med uppföljning genom övriga kyrkböcker. Hon fann att fadderskap följde ett genusbundet hierarkiskt mönster med faddrar från det egna eller högre samhällsskiktet, inte tvärtom. Man hade vanligtvis 5-6 faddrar vid varje dop och de populäraste faddrarna var rådmanshustrur med hänsyn till andel av befolkningen. De var faddrar både åt barn i sin egen samhällsgrupp och skikt under detta. Männerna var vanligtvis faddrar i samma samhällsskikt eller yrkesgrupp som barnafadern kom i kontakt med. Ömsesidiga fadderrelationer var inte vanliga, men förekom i rådmans- och hantverkargruppen.²¹

Fagerlund fann stora skillnader mellan stad och landsbygd avseende faddermönstret. I byar utanför staden valdes faddrar främst bland släktingar. I staden kan man notera både släktband och yrkesband liksom socialt överskridande band. Ibland tycks främst kvinnliga släktingar ha fått lämna plats åt kvinnor med högre social status. Inom släkt och familj fanns också vissa hierarkier vilket i och för sig inte bör vara förvånande. Det viktigaste rönet anser Fagerlund vara att hon fann att de kvinnliga faddrarna utgjorde en större andel än de manliga. Hon jämför också detta ur internationellt perspektiv, då kvinnorna i Nantes spelade en liten roll som dopfaddrar.²²

I sina försök att lösa pestens gåta har Bodil Persson försökt att rekonstruera släkterelationer bland bondbefolkning i Österlen bl.a. genom att studera val av faddrar. Hon finner att ett tydligt mönster framträdde att man oftast valde de närmsta grannarna och menar att dessa också var släktingar varför man inte hade någon större anledning att gå utombys. Hon visar också att en fjärdedel av de utsocknes gifta kvinnorna återkom till hembyn som gudmor till något syskonbarns dop.²³ Hon diskuterar också hur man valde gudmor från faderns respektive moderns sida. Om ingen lämplig person fanns till hands i slakten från "rätt" sida gick man till prästfrun och hennes vuxna döttrar.

---

²¹ Fagerlund, S, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680 – 1709*. Lund 2002, s. 54-56

²² Fagerlund, 2002, s.70-71

²³ Persson, B.E.B, *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*. Lund 2001, s.378 - 383

Företagare i Göteborg med olika social bakgrund har undersökts av Martin Åberg avseende fadderskap åren 1850 – 1914. Han var intresserad av att hitta de sociala kontaktnäten. Åbergs analys av gruppen borgarbarns faddrar visar att de flesta hade faddrar ur samma socialkrets. Då faddrar i få fall hade lägre status än fadern anser Åberg att det troligen rörde sig om yngre män i karriären. En något större andel av barnen hade faddrar med relativt högre ställning än fadern. Han visar att gruppen medelklass/småborgarskap har ett annat mönster. Faddrarna hade där ofta en högre social ställning än fadern. Oavsett klassificeringsproblem menar Åberg att det rimligtvis bör avspegla medelklassens socialt uppåtsträvande ambitioner att "bli någon". Denna ambition anser Åberg universell och bekvämar sig inte med att referera till någon annan författare i det avseendet. Beträffande företagare från arbetarklassen är materialet för litet för slutsatser. Åberg resonerar att bakom släkt- och fadderskapskontakter som fler av hans undersökta personer uppvisade, låg troligtvis ett slags patron-klientförhållande.²⁴

Adelns fadderseder har varit föremål för Peter Ullgrens forskning. Han har jämfört sederna i slutet av 1600-talet på adelsgoods i några socknar i Östergötland och Skåne och undersökt om det fanns skillnader i ceremonielet mellan dop av adelns, prästers eller bönders barn²⁵. Han fann att den vanligaste platsen för dopet var i kyrkan, även avseende adelns dop. Adelns inställning till fadderskap varierade starkt med den roll som de ville spela i det lokala samhället. I Vittskövle och Löfstad uppvisades mycket av högre ståndprofil som starkt följde de sociala skrankorna och styrdes av en rikspolitisk adelsparameter snarare än av ett lokalt hänsynstagande. Ullgren ser adelsfamiljernas fadderfrånvaro som en etablerad praxis för att inskräpa en högre auktoritet och ett tillämpande av en distanserande livsstil.

Som en slående kontrast tecknas släkten Drake i Sunds socken som etablerade ett veritabelt adligt faddermonopol som verifierade de patriarkala banden med sockenborna. Detta gjordes genom personliga insatser, som fick dem att framstå som folkligt förankrade. Deras handlande ser Ullgren som renodlat feodalt och beskrivs som närvarande och personligt faderlig.

Bakgrund om dop och dopseder

Vid den tid som undersökningsperioden avser var det en kyrkolag från 1686 som gällde.

---

²⁴ Åberg, M, *En fråga om klass? Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850 – 1914*. Göteborg 1991, s. 82-83

²⁵ Ullgren, 2004, s.181-183

Karl XI, kyrkans son, utnyttjade även religionen för sina egna syften. Han var en ortodox och djupt troende lutheran vilket skiner igenom i lagen, men det hindrade honom inte från att genom 1686 års kyrkolag stärka sitt envælde. Han lyckades få staten att ingripa i församlingens livets minsta detalj. Genom 1687 års reviderade stadga om eder och sabbatsbrott föreskrevs också den enskilda människans uppträdande med förbud mot arbete på söndagar och skyldighet att bevista gudstjänster.²⁶ Undersökningsperioden sammanfaller med upplysningstiden och en viss uppmjukning av tillämpning av lagen hade skett på det sekel som gått sedan lagen fastställdes. Gustav III kom t.o.m. att införa en viss religionsfrihet för att främja invandring av yrkesskickliga och kapitalstarka industriföretagare och affärsmän.

1686 års kyrkolag²⁷ förordnade att varje barn skulle döpas senast inom 8 dagar efter födseln annars fick föräldrarna kyrkoplikt eller skänka något ansevärt till kyrkan eller de fattiga. Dopet skulle förrättas i kyrkan, såvida inte nöddop fordrade att barnet döptes i hemmet. Om möjligt skulle dopet ske på en söndag, helgdag eller bönestund när församlingen var närvarande. Helst skall kyrkoherden själv döpa barnet genom vattenbegjutning av huvudet.

Lagen sa också att det är en gammal, god och kristlig sed att kalla några personer som man kallar faddrar som vittnen till barnets dop. Inga andra fick bjudas än de som var av ”vår” religion, komma till laga ålder och var väl kunniga i katekesen. Den som uppenbarligen förfallit till någon last eller missdåd fick inte bjudas som fadder. Föräldrarna skall upplysa prästen om vilka som var bjudna som faddrar. Barnets och faddrarnas namn skall inskrivas i kyrkoboken. Prästen skall också skriva in orten och den dag barnet är fött, dess föräldrars namn samt vittnen till dopet.

När något oäkta barn skulle döpas borde prästen efterfråga föräldrarna. Han fick dock inte vägra att döpa barnet om han inte fick uppgift om föräldrarna, utan skulle uppge detta för världslig rätt på vilka det låg att undersöka föräldraskapet.

Bringéus skriver att dopet inte främst var en namngivningsakt utan en handling som medför att barnet byter status från hedning till en kristen. Det var också en legal handling som gav arvsrätt. I vardagsspråket har vi kommit att med barndop inbegripa också det efterföljande

---

²⁶ Rystad, G, *Karl XI – En biografi*, Lund 2001, s.348; Åberg, A, *Karl XI*, Stockholm 1958, s. 161

²⁷ 1686 års kyrkolag utgiven av Samfundet pro fide et christianismo, Stockholm 1936

”barnsölet” med förtäring och gåvolämnande etc. Detta regleras genom sedvänjan som kan växla på olika platser.²⁸

I äldre tid var modern inte närvarande vid dopet eftersom hon genom barnafödandet var utesluten ur församlingens gemenskap. Först efter kyrktagningen som kunde ske 40 – 60 dagar efter födseln kom hon in i den igen. Det var vanligt att också fadern avstod från att delta i dopet och att barnet bars fram av någon av faddrarna, en gudmor eller gudfar. Faddrarna skulle i händelse av föräldrarnas död träda in som vårdnadshavare, ett säkringssystem som var befogat när medellivslängden var låg och barnsängsdödligheten hög. Faddrarnas främsta uppgift var att ansvara för att barnet fick en kristlig uppfostran varav det ovannämnda kravet på tillhörighet till evangelisk-luthersk tro etc. vilket innebar att man borde vara konfirmerad för att vara fadder.²⁹

Det var inte bara kyrkan som ställde krav på faddrarna utan även föräldrarna. Man trodde att barnet skulle brås på sina gudföräldrar varför man ville att de skulle ha önskvärda psykiska och fysiska egenskaper. Man valde också gärna faddrar som kunde ge en stor dopgåva. Ofta ombad man någon som stod högre socialt än föräldrarna. Den som blivit ombedd att stå fadder kunde enligt Bringéus inte neka och det ansågs som en stor heder.³⁰ Det kunde också användas tvärtom. Ett till en prominent person uteblivet erbjudande som fadder kunde innebära att man svärtade ner vederbörande och offentligt markerade sitt missnöje med vederbörande. Dopfadderskapet kunde ses som en nådegåva underifrån.³¹

Antalet faddrar har varierat under åren. På medeltiden var två nog, men tre var vanligt i svensk tradition. På 1600-talet började man bland de högre stånden anteckna en mängd faddrar, vilket medförde att staten ingrep genom överflödesförordningar. Sedvanorna visar dock stora regionala skillnader. Det finns också uppgifter att prästerna ibland bara antecknade tre vittnen även om fler var närvarande. Redan i den äldre Västgötalagens kyrkobalk förekommer beteckningen gudmor och gudfar som beteckning för huvudfaddrarna. I norra Dalarna kallade de gumm(a) och gubb(e) som anses vara en kortform av gudmor och gudfar.³²

---

²⁸ Bringéus 1971, s. 63

²⁹ 1686 års kyrkolag

³⁰ Bringéus, 1971, s. 68

³¹ Ottosson, 1999, s. 68

³² Bringéus, 1971, s. 69 - 70

Vanligtvis tog man faddrar i hemmaförsamlingen från den egna byn eller någon av de övriga byarna i socknen. Det var endast i folktomma gränsbyar som man tog faddrar från andra socknar. Denna tendens låg fast ända in på början av 1900-talet då mer än 90 % av faddrarna ännu kom från hemmasocknen.³³

---

³³ Bringéus, 1971, s. 70

Kapitel 2. Dopen i Bottnaryds församling 1781 - 1783

Bottnaryd som socken och församling

Det kan tyckas märkligt att folk har valt att bosätt sig i en så karg och kuperad trakt som Bottnaryd. Den ligger högt upp på Sydsvenska höglandets vattendelare mellan Nissan och Tidån, i gränstrakterna mellan de tre länen Jönköping, Skaraborg och Älvsborg, som var och en tar en del av socknen till förtret för administratörer som måste dela upp den mellan sig.

Socken består mest av skogs- och mossmark samt sjöar. Mellan bergsknallarna finns det små åkerlappar och ängar men det är bara ca 10 % av arealen som var odlad mark 1925. Det var troligen inte ens så mycket under 1780-talet då det bara bodde ca 450 i Jönköpings län mantalsskrivna innevånare i socknen.³⁴ För att klara försörjningen använde man sig i stor utsträckning av svedjebruk. Det bästa utbytet som man kunde få av skogen var genom kolning och tjärbränning vars produkter kunde levereras till fabriken i Jönköping, masugnen i Taberg eller Ryfors bruk.³⁵

Trots de sparsmakade odlingsmöjligheterna fanns det tre säterier i socknen som innehades av adliga familjer. Ytterligare några gårdar ägdes av personer med adlig bakgrund så helt utarmad kan inte socknen ha varit. I jordeboken från 1686 redovisas ca 75 fastigheter för Bottnaryd som belägna i Jönköpings län.

Födelse- och dödsstatistik över spädbarn

I Bottnaryd infördes i kyrkboken under undersökningsperioden 74 barn som födda och döpta och samtidigt dog 7 barn som var 1 år eller yngre. Men en närmare jämförelse av födelse- mot dödsuppgifter visar att 4 av de döda spädbarnen aldrig införts i födelse- och dopboken, inte ens som nöddop. De är ändå namngivna i dödboken, men eftersom de inte är noterade i dopboken hann de förmodligen inte bli döpta av prästen innan liemannen tog dem. Det var fyra små gossebarn mellan 1 och 21 dagar gamla. Vad de dog av var okänt, förutom att den äldste ansågs ha dött av mässling. Det är märkligt att det inte ens finns en notering om nöddop, vilket man annars kan hitta i dopböcker från den här tiden. Jag anser ändå att de med stor sannolikhet fick nöddop eftersom 1686 års kyrkolag är mycket klar på den punkten. Det

---

³⁴ Mantalsslängd 1782 för Jönköpings län

³⁵ Carlsson 1952, s 13-14

är också intressant att notera att under undersökningsperioden antecknades inget dop av något s.k. oäkta barn i Bottnaryd.

När och var skedde dopen?

Var det något i kyrkolagen som efterlevdes i Bottnaryd så var det snabba dop. 57 av 74 dop eller 77 % av barnen i undersökningsperioden döptes samma dag eller dagen efter de föddes.

Tabell 1 Antal dagar mellan födelse och dop
Bottnaryds församling 1781 – 1783

Ant. Dagar	1781	1782	1783	Summa	%
0	4	4	4	12	16
1	14	19	12	45	61
2	3	1	4	8	11
3	1	1	2	4	5
4	0	1	0	1	1
5	1	0	0	1	1
6	2	0	0	2	3
7 – 8	0	0	0	0	0
9	1	0	0	1	1
S:a dop	26	26	22	74	99

Källa: Bottnaryd CI:2 1781 – 1783

Bara tre barn döptes efter längre tid än 5 dagar varav ett efter 9 dagar. Detta barn var en son till nämndemannen Isak i Kohult och hans hustru Brita Rythen. Denna maka är den enda bondhustrun i dopboken som noterats med efternamn vilket tyder på en viss aktning från prästens sida.³⁶ Varför dopet väntade så länge framgår inte. Det ägde rum på en tisdag. Man borde förvänta sig att dopen skulle ske på söndagen för att följa kyrkolagen.

Tabell 2 Antal dop vid olika veckodagar

Bottnaryds församling 1781 – 1783

	1781	1782	1783	Totalt	%
Måndag	4	4	1	9	12
Tisdag	4	3	6	13	18
Onsdag	5	1	3	9	12
Torsdag	3	4	3	10	14
Fredag	4	4	1	9	12
Lördag	3	3	1	7	9
Söndag	3	7	7	17	23
Totalt	26	26	22	74	100

Källa: Bottnaryd CI:2 1781 – 1783

³⁶ Närmare undersökning visade att hon var dotter till en tidigare komminister i Bottnaryd och systerdotter till prostén.

Det var bara 15 barn av 74 döpta som fick dopet på en söndag. Dessutom vet vi inte om det skedde i samband med högmässan. Det var egentligen inte heller särskilt troligt. Modern fick vare sig delta i dopet eller i högmässan eftersom hon betraktades som oren. Först cirka 6 veckor efter nedkomsten, i samband med kyrkotagningen fick hon återupptas i församlinglivet. Dessutom tog högmässan mycket lång tid. Predikan varade minst en timme och prästen skulle läsa kungörelser från tre länsstyrelser och fyra härader. När högmässan var slut skulle han dessutom undervisa en av rotarna i katekesen³⁷. Alla församlingsbor borde delta i högmässan och att ha med ett spädbarn i kyrkan under så lång tid utan störande oljud bör ha varit besvärligt. Jag ser det som troligast att man väntade med dopen till efter högmässan om de förrättades i kyrkan i samband med högmässan.

Var dopen i Bottnaryd ägde rum vet vi inte, för inget står antecknat i dopboken om platsen för dopet. Vi kan förvänta oss att dopen, även på vardagar, ägde rum i kyrkan vid dopfunten från 1200-talet, men de kunde ibland hållas i prästgården. Ibland kan prästen ha besökt ett nyfött barns hem, men socknen var vidsträckt och det skedde nog bara när någon bemärkt persons barn skulle döpas. Eftersom bara 23 % av dopen ägde rum på en söndag under undersökningsperioden visar det att den här kyrkolagens föreskrift inte upplevdes speciellt tvingande gällande söndagsdop. Inte ens prästens barn döptes på söndagar. Eftersom faddrarna i Bottnaryd ofta hörde hemma i nära anknytning till prästgården, anser jag det troligast att dopen endera förrättades där eller i kyrkan.

Antal faddrar och namnskick

Tabell 3 Antal faddrar per doptillfälle.

Bottnaryds församling 1781 – 1783

Antal faddrar/dop	1781	1782	1783	Totalt	%
0 faddrar	1	0	0	1	1
2 faddrar	0	2	3	5	7
3 faddrar	8	6	12	26	35
4 faddrar	15	16	6	37	50
5 faddrar	1	2	0	3	4
7 faddrar	1	0	1	2	3
Totalt antal dop	26	26	22	74	100
Genomsnitt per dop	3,7	3,7	3,3	3,6	

Källa: Bottnaryd CI:2 1781 – 1783

³⁷ Carlsson, 1952, s. 112

I Bottnaryd har man hållit en låg profil när det gällde antalet faddrar. Det var vanligast med 4 faddrar eller 3. Det var bara när komministern Carl Blombergs barn skulle döpas som det blev en betydligt större uppställning. Då var det 7 faddrar och det kom till och med folk från Gunillaberg, men givetvis inte baronen eller baronessan. Motsatsen hittar vi när salpetersjudare Thunberg skulle få sitt barn döpt. Då finns vare sig barnets namn eller kön antecknat och inte heller några faddrar. Det kanske luktade för mycket för att prästen skulle minnas något eller bry sig. Men Thunberg kom tillbaka och var antecknad som fadder för två barn.

När det gäller faddrarnas kön var prästen noggrann med att alltid anteckna männen först och oftast i rangordning. Det var vanligen lika många män som kvinnor som var faddrar och totalt sett var antalet lika under undersökningsperioden. Vid två enstaka tillfällen finns bara män antecknade som faddrar. Det fanns inget tillfälle med enbart kvinnliga vittnen.

Minskningen av antalet faddrar under år 1783 kan ha berott på utbrott av en rödsotsepidemi som avtecknar sig i dödsorsakerna från slutet av augusti det året. Det avhöll säkert folk från att träffa andra.

Ytterligare en iakttagelse som kan vara värt att notera är att bara två av de 74 barn som döptes under perioden fick två namn. Alla andra fick bara ett. Det stämmer väl med andra resultat att de som fick två namn var döttrar till prästen³⁸, alltså att högre ståndsfamiljer var föregångare när det gäller att ge fler namn. Allmogen använde patronymikon för efternamn.

Vilka var faddrar i Bottnaryds församling?

I nedanstående tabell har jag slagit ihop familjemedlemmar/släktingar och grannar i en grupp. Orsaken till det är att underlaget i kyrkböckerna är för osäkert för att medge identifikation av släktingar. Jag har gjort sökningar i vigselböcker och husförhørs- och mantalslängder efter vilka faddrar som är släktingar. I dopboken har föräldrarnas efternamn inte noterats och hemvisten är oftast by i stället för gård. Jag har funnit en del föräldrar genom att studera vigselboken under en 10-årsperiod före undersökningsperioden. Där anges de med efternamn och oftast med hemvist som överensstämmer med dopboken. Visst resultat har också nåtts genom sökning i husförhörslängden. Denna omspanner en lång period och är sparsam med

---

³⁸ Jeansson 1968, s. 25

uppgifter om födelseår och flyttningar. Eftersom resultatet innehåller stora osäkerheter väljer jag denna sammanslagning.

Tabell 4 Dopfaddersammansättning

Bottnaryds församling 1781 – 1783

Faddersammansättning	1781	1782	1783	Summa	%
1. inga faddrar noterade	1	0	0	1	1
2. familj+ grannar	6	6	7	19	26
3. familj + grannar + prästgårdsfolk	14	12	9	35	47
4. familj + patron	2	8	4	14	19
5. prästgården enbart	2	0	2	4	5
6. prästgården + patron	1	0	0	1	1
Antal dop	26	26	22	74	99

Källa Bottnaryd CI:2 1781 -1783

När man studerar vilka som var faddrar får man ytterligare skäl att tro att tidiga dop hade hög prioritet. Ingen av dopbarnens fäder finns antecknade som faddrar och det var vanligt vid denna tid att de inte heller var med vid dopet. I stället var det någon eller några närstående släktingar och eller grannar som tog barnet till prästen.³⁹ Om det bara var en eller två faddrar som kom med dopbarnet, verkar det som det var tradition att ytterligare två personer från prästgården eller dess närhet skulle delta som faddrar i dopet. Prästgårdsfolket agerar som faddrar i över hälften av dopen vilket jag anser mer visa på hög servicegrad och hjälpsamhet än en särskild önskan att följa det nyfödda barnets kristna undervisning och bana i framtiden. Det är inte otänkbart att de deltog i ännu fler dop utan att antecknas som faddrar.

Totalt har ca 265 faddrars namn antecknats i dopboken av vilka jag inte har kunnat identifiera ett tiotal. Detta beror i första hand på att texten varit oläsbar. 100 av faddrarna har bara deltagit i ett enstaka dop, 18 har deltagit vid två tillfällen medan andra har varit avsevärt flitigare som faddrar. Jag har bara funnit sex utsocknes faddrar som alla kom från platser nära församlingsgränsen.

De mer frekventa faddrarna kan indelas i olika grupper. Där är en grupp på åtta män och kvinnor i socknen från bondgårdar. Dessa personer tycks varit särskilt betrodda och deltog i 3 – 5 dop vardera. En annan grupp utgörs av familjen Noringer på Svansö samt inspektorererna med fruar på Svansö och Näs vilka troligtvis hade ett patronatsförhållande till dopbarnets föräldrar. Den grupp som deltar i flest dop är grupperad runt prästgården. Den består av

---

³⁹ Bringéus 1971, s. 68

prästfrun Anna Greta Blomberg som deltar mellan egna barnsbörder, organisten Wohlin med maka samt en gift prästdotter, rådmanskan Bock. Dessutom fanns det en sergeantfamilj Castell och framför allt prästgårdsdrängarna Sven och Anders som deltar i 10 – 14 dop.

Det är intressant att notera att man bara undantagsvis kan ana ett särskilt val av prästgårdsfaddrar beroende på föräldrarnas sociala ställning. Förutom när det gäller patronatsförhållanden är det svårt att spåra val av faddrar med utgångspunkt från eventuella förhoppningar om speciella dopgåvor. Det verkar som om tillgängligheten hos prästgårdsfolket har varit mer avgörande för val av faddrar än något annat.

I Bottnaryd fanns bara tre högreståndsfamiljer vid denna tid förutom prästfamiljen. Säteriet Gunillaberg ägdes av ryttmästaren och baronen Carl Axel Lilliecreutz. Säteriet Falla ägdes också av en Lilliecreutz, majoren och baronen David Lilliecreutz, men det är tveksamt om han bodde där. Den största gården, säteriet Svansö ägdes av en teologie doktor, Carl Noringer. Det var han som påtagligt engagerar sig i fadderskap för barn till underlydande tillsammans med sin son och ibland sin hustru. Detsamma gäller inspektor Benjamin med hustru på Svansö. Baronerna höll avstånd från övriga befolkningen och förekommer inte som faddrar, inte ens vid någon av prästens egna frekventa barndop.

En intressant detalj är att kyrkvärden denna undersökningsperiod, Sven Abrahamsson i Ambo, inte var noterad som fadder vid något enda dop. Han borde ju i vilket fall på söndagar varit i kyrkan och man skulle kunna föreställa sig att han likaväl som prästgårdsfolket då deltagit i dop. Alternativt var han ej omtyckt och blev ej tillfrågad.

Sammanfattning av dop i Bottnaryds församling.

Utpräglat är hur nära inpå födseln föräldrarna ville ha dopet genomfört. Man höll inte på söndagen som dopdag och barnen fick bara ett namn. Bottnarydsborna hade ett litet antal faddrar vid sina barns dop och enligt mitt förmenande tycks man i många fall ha prioriterat ett snabbt dop före ett noggrant val av faddrar. Man tog de prästgårdsfolk som fanns till hands, vilket medförde att de deltog som faddrar i mer än vartannat dop. Adelsfamiljerna höll distans och deltog inte som faddrar, men å andra sidan fanns det patronella agerandet hos två säterifamiljer och deras inspektorer. På grund av källmaterialets struktur har det inte gått att fastställa sociala skillnader mellan faddrar och barnens föräldrar annat än i ett fåtal fall.

Kapitel 3. Dopen i Ulricehamn 1781 –1783.

Ulricehamn som stad och församling

Ulricehamn var en liten stad med ca 565 invånare mantalsskrivna där 1783. Den ligger i Ätrands dalgång vid sjön Åsundens nordöstra del och klättrar uppför höjderna som bidrar till den vackra naturen. Läget vid handels- och härleden mellan Halland och Västgötaslätten, Ätrastigen, och i närheten av Jönköpings – Göteborgsvägen har gjort Ulricehamn till en typisk handels- och hantverksstad.

Vid tiden för min undersökningsperiod bestod staden av en samling en- och tvåvåningshus utefter en lång, genomgående, kullerstensbelagd gata. Det fanns ett torg och en kyrka. Som andra städer den här tiden var den omgiven av ett tullstaket och det fanns två stadsportar = tullar i norr och söder. Varje hus hade en ingång som ledde in till gårdsplanen vid vars bortre ände ladugård och magasin låg. En del tomter hade också ytterligare boningshus och verkstäder på gården. Vid torget låg stadens lilla skolhus, Pedagogiken, och rådhuslokalerna som skulle komma att stryka med vid en förödande storbrand 1788 då 12 av gårdarna brann ned. Stadens kyrka klarade sig den gången. Runt om staden fanns en del gårdar och lyckor som var odlings- samt betesmark för kreaturen dit de drevs från ladugårdarna inne i staden.

Det fanns tydliga nackdelar med att bo i staden eftersom varje fastighet hade kreatur och svin i ladugårdar och stall inne på gården. Det blev en hel del oväsen och odör som spreds när djuren skulle ut på beten på lyckorna utanför tullstaketet. En genomgång av mantalslängderna 1783 visar att även om någon tomt eller byggnad ägdes av en högre ståndsperson så var vederbörande ofta inte bosatt där. Det gällde också prästen som bodde i Timmele, några km norr om staden. Inte ens organisten eller klockaren bodde i Ulricehamn. Innevånare var hantverkare och köpmän som antingen var handlande borgare eller gårdfarihandlande borgare, vilka handlade med de hemslöjdsprodukter som producerades i Sjuhäradsbygden.⁴⁰ Jag kunde bara hitta ett fåtal högreståndspersoner som bodde inom tullstaketet och de var då tjänstemän inom staden eller staten. Till stadens församlingsbor räknades också bönder, torpare och arbetare som var bosatta på lyckorna i stadens närhet.

---

⁴⁰ Boger, 1951, s. 137-137

Födelse- och dödsstatistik över spädbarn

Undersökningsperioden omfattar 52 dop, varav ett utan att faddrar antecknats då barnet dog inom en timme efter dopet. Detta inträffade för ytterligare ett barn men där är alla faddrar noterade. Av de 52 spädbarnen som noterats i dopboken, avled 10 före utgången av 1783. Därtill kommer noteringar om två dödfödda flickebarn utan namn eller anteckning om nöddop skett. Man kan i dödbokens anteckningar om dödsorsaker bara spåra ett enda fall av rödsot.

När och var skedde dopen?

Tabell 5 Antal dagar mellan födelse och dop i Ulricehamns församling.

Ulricehamns församling 1781 – 1783

Antal dagar	1781	1782	1783	Totalt	%
0	-	-	4	4	8
1	9	11	13	33	63
2	1	7	1	9	17
3	1	-	-	1	2
4	1	-	-	1	2
5	-	-	-	-	-
6	1	-	-	1	2
Oidentifierbar	3	-	-	3	6
Total	16	18	18	52	100

Källa: Ulricehamn CI:3 1781 –1783

I Ulricehamn lyckades man genomföra alla dop inom den av kyrkolagen fastställda tidsramen på 8 dagar. Vi finner också här att 71 % av dopen skedde inom en dag efter förlossningen, vilket tyder på att föräldrarna även i staden hade en stark önskan om att kristnandet skulle ske så fort som möjligt. Tre dopdata är oidentifierade då mikrokort var delvis oläsbara.

Tabell 6 Antal dop vid olika veckodagar i Ulricehamn församling

Ulricehamns församling 1781 – 1783

Veckodag	1781	1782	1783	Totalt	%
Måndag	1	1	3	5	10
Tisdag	5	1	4	10	19
Onsdag	-	1	1	2	4
Torsdag	1	1	3	5	10
Fredag	1	5	1	7	13
Lördag	4	3	2	9	17
Söndag	2	6	4	12	23
Oidentifierbar	2	-	-	2	4
Total	16	18	18	52	100

Källa: Ulricehamn CI:3 1781 - 1783

Knappt en fjärdedel av dopen skedde på söndagar som föreskrivits i kyrkolagen. Även om under 1782 en tredjedel faktiskt ägde rum just på en söndag, så ändrades det igen 1783 och blev mer utspritt. Vi kan alltså konstatera att kyrkolagens påbud inte hade någon praktisk efterlevnad i den här församlingen heller.

Man kan fråga sig om prosten Bredberg åkte in till kyrkan eller om dopceremonin ägde rum i prästgården eller kyrkan i Timmele. Eller hade man tagit till sig högre ståndssed att ha dopet i hemmet? Dopboken ger inget besked. Det rimligaste är att prosten begav sig de 8 km från prästgården i Timmele till kyrkan i Ulricehamn, framför allt för att barnet var fött i Ulricehamns stads församling, men också som antalet faddrar kunde vara stort som vi ska se av det följande. De flesta av dem var dessutom grannar och boende i staden. Åtskilliga dop kan ha genomförts i hemmen med efterföljande dopkalas. Det dop som ägde rum först 6 dagar efter födseln skedde i mellandagarna 1782 och gällde gesällen Hallbergs son med deltagande av inte mindre än tio faddrar.

Jag har också studerat om utsocknes faddrar har anlitats. Några av faddrarna, som vissa officerare och adelsfamiljer, var bosatta i socknarna runt staden vilket ju också prosten och organisten var. I formell mening är de givetvis utsocknes, men de var så förknippade i sin verksamhet med staden att de i strikt mening ingår i invånarnas normala handels- och umgängeskrets. Utsocknes skulle kunna finnas bland de oidentifierade faddrarna. Det är dock inte speciellt troligt att det finns några där, såvida inte deras hemvist är dold bakom en bläckfläck eller i ett veck i dopboken. De flesta av de oidentifierade är det beroende på att de är gifta kvinnor som ej kunnat preciseras i mantalslängderna där det är männen som noterats och ofta utan förnamn. Min slutsats är att det under denna period inte fanns några faddrar som kom utifrån det sammanslagna pastoratets gränser.

Antal faddrar och namnskick

Antalet faddrar varierade kraftigt vid de olika doptillfällena och kan ses som en spegelbild av den heterogena församling som Ulricehamn representerade vilket utvecklas mer i nedanstående genomgång. Det finns en 4 % övervikt för kvinnliga faddrar. I alla dop deltog både kvinnliga och manliga vittnen.

Tabell nr 7. Antal faddrar per doptillfälle

Ulricehamns församling 1781 - 1783

Antal faddrar/ dop	1781	1782	1783	Totalt	%
0 faddrar antecknade	(1)	-	-	(1)	-
3 faddrar	1	-	1	2	4
4 faddrar	-	1	1	2	4
5 faddrar	1	-	3	4	8
6 faddrar	3	3	3	9	17
7 faddrar	2	-	2	4	8
8 faddrar	2	2	4	8	16
9 faddrar	2	5	2	9	17
10 faddrar	3	3	2	8	16
11 faddrar	-	2	-	2	4
12 faddrar	1	1	-	2	4
13 faddrar	-	1	-	1	2
Totalt antal dop	15	18	18	51	100
Genomsnitt per dop	7,7	8,2	6,9	7,8	

Källa: Ulricehamn CI:3 1781-1783

Äran att var gudmor delades av 28 kvinnor vid dessa 51 dop där gudmödrar var antecknade. Av dem var det tre kvinnor, som vardera var gudmor för 5-6 barn, 17 som var gudmor vid enstaka dop. De som hade flera uppdrag var det i allmänhet inom den egna eller en lägre social grupp som redovisas nedan. En del personer var mycket populära som faddrar. En grupp på 16 personer deltog i 5 – 10 dop och där ingick handlanden Sven Timell som den populäraste med 10 dop. Hans deltagande spände över hela spektrat från dop av borgmästarbarn till bondebarn. Kopparslagare Blidberg låg tätt efter med 9, men i övrigt var det mest kvinnor som var flitiga vittnen. 141 personer deltog bara vid något enstaka dop och knappt 60 personer vid 2-4 dop.

Beträffande namnskicket visade det sig att det var ganska vanligt att barnet fick två namn. 19 av 52 barn fick två namn i dopet. Dessa barns föräldrar tillhörde de högre samhällsgrupperna och av dem hade 15 själva två namn. Nästan alla föräldrar hade släktnamn.

Vilken social status hade de döpta barnens föräldrar och faddrarna?

För att göra en bedömning av föräldrarnas och faddrarnas sociala status har jag utgått från faderns och faddrarnas yrke eller titel och tillämpat den modell som Tom Ericson använt för sina undersökningar⁴¹. Förutom svårigheten att identifiera och finna yrken där dessa ej

---

⁴¹ Ericson, 2000, s.278

angivits i dopboken har jag också problemet att rangordna de olika yrkena. Härvidlag har jag förenklat indelningen så att alla typer av yrkesmän med troligt eget företagande har fått beteckningen hantverkare. Inom denna grupp har vi då hattmakare, guldsmeder, kopparslagare, glasmästare, pottmakare, karduansmakare, synålsmakare, perukmakare, skomakare, skräddare, målarmästare, murarmästare, smeder, gördelmakare, vagnmakare, hovslagare, tobaksspinnare och färgare etc., alltså en blandad kår. En del av dessa herrar var eller hade dessutom varit rådmän, vilket ger dem en ”finare” framtoning, men denna roll har jag ignorerat eftersom en närmare kontroll har visat brist på överensstämmelse härvidlag mellan dopboken och mantalslängderna.

Tabell 8 Döpta barn enligt faderns socialgrupp
Ulricehamns församling 1781 – 1783

Faderns socialgrupp	Antal döpta barn	%
Bourgeoisie	4	8
Handlande	8	15
Hantverkare	26	50
Lägre tjänsteman	2	4
Bonde	7	14
Arbetare	2	4
Andra/oidentifierade	3	6
Total	52	101

Källa: Ulricehamn CI:3 1781-1783, Mantalslängder för Älvsborgs län 1782, 1783

Bourgeoisegruppen innehåller medlemmar av adelsfamiljer och stadens högre tjänstemän. Handlande innehåller både de med lokal i staden och kringfarande handlande. Bland hantverkare medräknas också gesäller. Bondegruppen avser både självägande, arrendatorer och torpare. Andra/oidentifierade avser dels oläsbara eller annars oidentifierade personer och oäkta barn utan noterade fäder. En del fäder är dubbelräknade då de lyckats avla fler än ett barn under undersökningsperioden.

Som gudmödrar och faddrar har kvinnorna titlarna madam, fru, hustru, mademoiselle, fröken eller piga och ibland dessutom ”Högvälborna”. En kvinna har fått del av glansen från makens titel, ”lagmankan”. Jag har genom analys försökt att hitta deras makar för att gruppidentifiera dem i samma grupp som mannen.

Vilka var faddrar i Ulricehamns församling?

Dopboken i Ulricehamn ger oss goda möjligheter att följa vissa delar av stadens sociala liv, men det är svårt att se eventuellt släktskap mellan faddrar och dopbarn utom i de fall vi har

möjlighet att följa namnen. I vissa områden var det vanligt, särskilt vid det första barnets dop, att antingen farmor eller mormor bar barnet under dopakten. Om dessa var döda eller annars frånvarande övertogs ofta deras roll av närmaste släkting på fädernet eller mödernet. Det förekom också att det patronella sambandet visades genom att t.ex. hantverksmästaren eller hans hustru blev gudfar/mor för gesällens barn.⁴²

Tabell 9 Faddersammansättning

Ulricehamns församling 1781 – 1783

Faddersammansättning	Summa	%
0. Inga faddrar antecknade	1	2
1. Familj + grannar	9	17
2. Familj + grannar + kollegor	10	19
4. Familj + grannar + patron	6	12
5. Grannar + kollegor	23	44
6. Bourgeoisie + grannar	3	6
Total	52	100

Källa:Ulricehamn CI:3 1781 – 1783; Mantalslängder för Älvsborgs län 1782, 1783

Vid 20 av dopen kan vi genom namnen spåra att en släkting och i två enstaka fall, att fadern deltar i dopen. Det senare var ovanligt. Vid 6 av de 8 bondbarnsdopen deltog flera släktingar vilket tyder på att de upprätthöll familjedeltagandet i långt större utsträckning än stadsborna gjorde. I deras kretsar var det vanligast att grannar och kolleger eller snarast deras fruar deltog som gudmödrar och faddrar. Bara vid ett dop är en kyrkans tjänare, en organist, noterad som dopvittne, men han var samtidigt granne med föräldrarna vilket var den troliga orsaken att han blivit ombedd som fadder.

Faddrar vid dop i bourgeoisiefamiljer

Denna grupp omfattar bara 4 dop med deltagande av 38 identifierade faddrar. Av dem kom över hälften, 55 % från samma samhällsgrupp, 29 % var handlande eller deras fruar och 16 % var från hantverkarnas skrå. I genomsnitt deltog 9,5 faddrar i dopen. Vid tre av dopen var samma adliga dam gudmor. Det var fler män än kvinnor som var faddrar vilket var ovanligt men kan vara ett uttryck för föräldrarnas strävan att knyta förbindelser uppåt i hierarkin.

⁴² Furtenbach, B, *Släktforskning för alla*, Västerås 1971, s. 54

Faddrar vid dop i handlarfamiljer

Vi finner här 8 dop med 56 identifierade faddrar. Bara två föräldrapar har valt samma gudmor. Alla gudmödrar är kvinnor. Av alla faddrar kommer 11 % från bourgeoisien, 39 % från handlarfamiljer och 48 % från hantverkarklass vilket avspeglar en kombination av grannar, kunder och kollegor. Endast två av dem är namnsläktingar. Man har påtagligt många faddrar, mellan 8 och 12 stycken, drygt 9 faddrar i genomsnitt. Det är en jämn könsfördelning på faddrarna med övervikt för kvinnor vid ojämna tal. Faddrarna är oftast ej från samma familj.

Faddrar vid dop i hantverkarfamiljer

Av de 204 faddrarna vid de 25 dopen i hantverkarfamiljerna var troligen bara 14 personer släkt med barnet varav två fäder. Det var även här en jämn könsfördelning mellan faddrarna varav 66 % kom från hantverkarfamiljer, 21 % från handlare- och 13 % från bourgeoisiefamiljer. Fyra gudmödrar hade denna roll vid tre dop vardera, tre vid tre tillfällen och två vid två tillfällen. Antalet faddrar vid dopen varierade mellan 5 och 13, genomsnittligen deltog 8 faddrar vid varje dop.

Faddrar vid dop i bondfamiljer

Här finner vi en stark koncentration till den egna gruppen som bestod av ca 85 % av faddrarna. Några enstaka representanter kom jämt fördelade med från bourgeoisie, handlare och hantverkare. Visst patronatsförhållande kan antas till bourgeoisiefaddrarna. Antalet faddrar var ca 6 i den här gruppen.

Faddrar vid dop i övriga familjer

Dessa var två dop i vardera lägre tjänstemanna- och arbetarfamiljer samt tre dop av "oäkta barn". De noterades som oäkta fastän för två av dem fanns fadern namngiven. De här dopen övervarades av ca 5 faddrar men spridningen var stor från 3 vid två av de "oäkta" barnens dop till 10 vid dopet av en väktares barn. Vid det senare ställde både handlare och hantverkare upp som faddrar.

Sammanfattning av dopen i Ulricehamn 1781 – 1783

Dopen skedde i 71 % av fallen senast dagen efter födseln och bara 23 % av dem skedde på en söndag. De flesta dopen skedde i kyrkan men det är troligt att speciellt vintertid, åtskilliga

ägde rum i hemmen. Antalet faddrar per dop var i genomsnitt 7,8 men varierade mellan 6,9 och 8,2 mellan undersökningsåren och mellan 5 och 9,5 i de olika socialgrupperna.

Vid de flesta dopen var faddrarna grannar och kollegor med familjefadern. I en del fall har också deltagande av släktingar påvisats, men de är relativt få. Genom efternamnen är det observerbart att flera föräldrapar har både föräldrar och syskon i staden, men valt att inbjuda andra personer som faddrar.

Valen av faddrar tycks följa vissa givna mönster. Ju högre social grupp desto fler faddrar, från över 9 i genomsnitt i bourgeoisie- och handlarkretsar till 6 eller 5 i de lägre klasserna.

Bönderna var de som valde de flesta faddrarna från sin egen grupp troligen av gammal tradition. Bourgeoisien höll sig också på sin egen kant. Handlarfamiljer var de som valde flest från andra grupper vilket delvis troligen berodde på grannrelationer, men också i viss mån på klientrelationer. Det var vanligt att vissa gudmödrar och faddrar var särskilt populära.

Det är intressant att prästen i dopboken har noterat vilka som är gudmödrar genom att ange B:b. framför gudmors namn.⁴³ I samtliga fall är det kvinnor som bär fram barnet vid dopet. Föräldrarna har också strävat att ha en jämn könsfördelning av faddrarna och gärna från olika familjer. Troligtvis vill man dels sprida nåden att få utses till fadder och dels sprida chansen att ha så många kvarlevande faddrar ur säkerhetssynpunkt och att få dopgåvor från flera familjer.

---

⁴³ B:b: är förkortning av barnbörds kvinna.

Kapitel 4. Analys och sammanfattning.

Jämförelse av dopen i Bottnaryd och Ulricehamn

Redan i inledningen kunde vi se att det fanns skillnader och likheter i hur dopen genomfördes på landsbygd och i staden. Trots att det bara är ca 30 km mellan orterna kunde man notera att det fanns signifikanta skillnader. Men detta gällde även framför allt inom Ulricehamns församling beroende på vilken social grupp man tillhörde.

Tidpunkt och plats för dopen.

Tre fjärdedelar av dopen skedde inom en dag efter födseln. Endast 23 % av dopen skedde på söndagar. Här finns det stora gemensamma dragen mellan de två orterna. Trots kyrkolagens föreskrift om dop i samband med högmässan på söndagar var det bara 23 % av barnen som döptes på en söndag.

Den troligaste anledningen till att man därvidlag inte följde kyrkolagen var enligt min uppfattning föräldrarnas önskan att få barnet döpt så fort som möjligt efter födseln. I båda församlingarna skedde 71 – 77 % av dopen enligt noteringarna i doplängderna senast dagen efter nedkomsten.

Det finns inga anteckningar om var dopen ägde rum. I Bottnaryd är det troligt att de förrättades i kyrkan eller ibland i prästgården eftersom det så ofta förekom faddrar därifrån. I Ulricehamn förrättades de antagligen också mest i kyrkan, även om det finns mycket som talar för att en del dop särskilt vintertid och speciellt i de högre grupperna ägde rum i hemmen.

Antal dopnamn.

När det gällde antalet namn som gavs barnet i dopen var det stor skillnad mellan land och stad. I Bottnaryd finns bara ett namn antecknat för 72 av de 74 barnen. Vi får anta att alla dessas föräldrar var bönder eller sysselsatta i jordbruket som drängar och pigor eller var soldatfamiljer. Det fanns alltså inget bondbarn med två namn. De enda som fick två namn i dopen 1781 - 1783 var prästbarn. Men i dopboken finns uppgift om att barn till baron Lilliecreutz på Gunillaberg, som döpts före 1781, alla fått två namn.

I Ulricehamn var två namn ganska vanligt. 19 av 52 barn fick det i dopen. Deras föräldrar ingick i de högre samhällsgrupperna och 15 av dem hade själva två namn. De fortsatte alltså

ett namnbruk som var etablerat i deras familjer och var vanligt inom adelsfamiljer redan på 1600-talet. De föräldrar som tillhörde bondsläkt eller de lägre samhällsgrupperna nöjde sig med ett namn till sin avkomma.

Namnval efter föräldrar eller faddrar förekom i 4 fall i Bottnaryd och i 8 fall i Ulricehamn varav 3 efter gudmor. En del av dessa fall verkar dock slumpartade varför man inte kan se någon klar linje att ge namn efter faddrarna.

Fadderantalet varierade stort.

Om vi studerar antalet faddrar per dop får vi fram en stor skillnad mellan sederna i de två orterna. I Bottnaryd höll man sig med mellan 0 – 7 faddrar och då var det bara prästbarnen som hade mer än 5! Genomsnittet var 3,6 faddrar vid de 74 dopen.,

Jämförelsen med Ulricehamn är en slående kontrast. Där var antalet faddrar 3 – 13 och genomsnittet 7,8 med stor spridning. Inom bondegrupper var genomsnittet 6,3 personer, alltså klart högre än i Bottnaryd. Här hade man tagit till sig de vanor som man hade i staden, även om man inte kom upp till bourgeoisie och handlarnas ca 9,5 och hantverkarnas 8 faddrar per dop i genomsnitt. De lägre klasserna hade dock färre faddrar, i genomsnitt 5, lägst inte helt oväntat vid dop av ”oäkta” barn.

Skilda traditioner vid val av faddrar.

Medan nästan hälften av alla faddrar i Bottnaryd kom från familjen/grannarna samt prästgården, finns ingen notering alls av prästgårdsfolk som vittnen i Ulricehamn. Där var i stället den mest frekventa gruppen grannar och kolleger till fadern. I Bottnaryd hittar man en eller flera förmodade familjemedlemmar eller släktingar i alla dop utom två, medan man i staden bara tycks ha med familjemedlemmar och släktingarna i hälften av dopen.

Patronatsrelationer finns i 5 respektive 12 % av dopen på land och i stad. Ser vi enbart på dop i handlarefamiljer finner vi att större delen av faddrarna är potentiella kunder eller kollegor till fadern. När det gäller hantverkarfamiljerna är 66 % av de identifierade faddrarna från andra hantverkarefamiljer. I staden verkar man medvetet ha valt att sprida ut fadderskapet till så många olika familjer som möjligt och man har inte budat samma faddrar till nästa barns dop. Både i Bottnaryd och Ulricehamn verkar man ha valt faddrar från samma eller högre skikt, aldrig från lägre.

Jämförelse med tidigare forskning, samt diskussion om möjliga orsakssamband.

Tidpunkt och plats för dopet.

Som visats ovan var den största likheten att dopen skulle ske så fort som möjligt efter födseln och att man därför inte höll sig till söndagar för dopen. Orsaken till det var med stor sannolikhet föreställningar att dopet av många ansågs som en förutsättning för ett barns salighet samt att odöpta barn riskerade allehanda trolltyg och bortbyten. Detta påverkades troligen av den påvisbara stora spädbarnsdödligheten. I Bottnaryd dog 7 av 78 födda barn och i Ulricehamn 12 av 54 födda barn under perioden 1781 - 1783. Detta rådande förhållande bör ha bidragit till traditionen om dop så fort som möjligt, vilket också beskrivs av andra författare⁴⁴. Men ovanstående förhållande om antalet dagar mellan födsel och dop var helt annorlunda mot vad som rapporterats från Jeanssons undersökning. Enligt den var medelantalet dagar 6,6 mellan födsel och dop för de 59 dop som ägde rum 1780 i Örkejlunga. Hon anser att det berodde på att man fortfarande iakttog föreskriften med dop i kyrkan på söndagar även om en viss lättnad börjat gälla för hemmadop ”för svaghets skull”⁴⁵.

Kopplingen dop – salighet – skydd mot trolldom tycks ha haft lika stort grepp om stadsborna som landsbygdbefolkningen. Men även om dessa övervägande handlare och hantverkare levde i en stad, var de fortfarande kvar i bondesamhället och bedrev lantbruk i staden samtidigt som de upprätthöll sina yrkesroller för stadsbruk. Elias talar om att civilisationsprocessen tar små steg och här kan vi se ett exempel då det kom att dröja in på 1850-talet innan antalet dagar mellan födsel och dop förlängdes som ett resultat av mer spridd upplysning och lagstiftning.

En annan orsak till de relativt få dopen på söndagar kan ha varit att det var mycket opraktiskt, även om det var en vacker tanke att barnen skulle upptagas i församlingens gemenskap. På denna tid var det i vilket fall inofficiellt närvaroplikt att delta i högmässan vilket innebar att både gudmor och övriga faddrar borde delta i den innan de kunde hämta barnet till dopet. Högmässan inklusive allmänna meddelanden som skulle läsas upp av prästen tog lång tid. Prästen skulle dessutom undervisa och förhöra en rote om katekesen vilket tog ytterligare tid. Att ha en baby i kyrkan under dessa omständigheter var säkert en prövning. När dopen skedde på söndagar var det troligtvis efter högmässan.

---

⁴⁴ Bondeson, L, *Seder och bruk vid födelse eller dop*. Stockholm 1996, s.28; Bringéus 1971, s.63.

⁴⁵ Jeansson, 1968, s. 10

När det gäller platsen för dopen vet vi inte var de genomfördes eftersom det inte finns några noteringar i dopboken varken i Bottnaryd eller Ulricehamn om detta. Man kan dock jämföra med andra undersökningar där Bringéus menar att dopseden i de högre stånden förändrades redan under 1600-talet till hemmadop då såväl mode som lagstiftning hjälpte adeln att distansera sig mot övriga. Mot mitten av 1700-talet började även hemmadop förekomma i lägre samhällsskikt i städerna, vilket skulle kunna tala för hemmadop i Ulricehamn. Men dopen i Småland skedde i kyrkan och i hemmen bara då det gällde adel, godsägare och möjligen någon storbonde⁴⁶. Detta skulle tala för att man i Bottnaryd höll fast vid dop i kyrkan.

Jeansson redovisar att i Örkelljunga övergav man seden med söndagsdop på 1760-talet och att detta sammanhänge med dop i hemmen. Denna sed började med att förmögna bönder tog efter högreståndsdop vilka hade börjat förläggas till hemmen, en sorts privatisering av dopakten.⁴⁷

Antalet namn

Introduktion av flera namn var något som ståndsfamiljerna stod för och det spred sig långsamt till lägre stånd i städerna och senare till landsbygden vilket undersökningen belyser. Det är typiskt att de barn som fick två namn i Ulricehamn tillhörde de högre samhällsgrupperna och deras föräldrar hade själva två namn. I Bottnaryd var det bara prästens barn som fick två namn medan allmogebarnen hade ett. Gruppen bondebarn i Ulricehamn fick också bara ett namn. Motsvarande namnbruk noterades också i Örkelljunga 1780 – 1784.⁴⁸

Vi kan också se från kyrkböckerna att i Bottnaryd dominerade patronymikon för efternamn, medan man i Ulricehamn till övervägande del hade släktnamn. Detta överensstämmer i namnbruk med vad som gällde handlare och hantverkare på Österlen⁴⁹. Det kan ses som ytterligare ett litet steg i civilisationsprocessen då det dröjde till andra hälften av 1800-talet innan det blev generellt att övergå till släktnamn.

---

⁴⁶ Bringéus 1971, s. 65

⁴⁷ Jeansson, 1968, s.11

⁴⁸ Jeansson, 1968, s. 26

⁴⁹ Jeansson, 1968, s.17, Persson 2001, s. 375

Antal faddrar

Den stora skillnaden mellan församlingarna i antalet faddrar är anmärkningsvärd också jämfört med det Jeansson rapporterat från Örkelljunga som hade 6,6 år 1730⁵⁰.

Orsaken till att antalet faddrar i Bottnaryd var litet anser jag beror på flera faktorer som att:

- man i en isolerad bygd med stor spädbarnsdödlighet och trolig spridd vidskepelse ville ha barnet döpt snabbt för att undvika både barnets osalighetsrisk och allsköns trolldom och då inte ville ta sig extra tid att invänta faddrar som bodde avlägset eller var svåra att nå
- det inte fanns så många utanför släkt och grannar att inbjuda som faddrar som man ville besvåra eller önskade som faddrar
- såg barnafödandet och dop som en frekvent återkommande händelse som man inte ville eller orkade uppgradera p.g.a. den höga barnamortaliteten med de sorger det medförde⁵¹
- man i denna fattiga bygd med små åkerlappar och slitsamt svedjebbruk inte hade råd med stora dopkalas
- rödsotsepidemin hösten 1783 tillfälligt motverkade sammankomster av alla slag och det bara var 2 eller 3 faddrar mot tidigare 4.

Det stora antalet faddrar i Ulricehamns högre ståndsfamiljer är i samklang med andra iakttagelser och kan ses som spridning av seder från adeln.⁵² Att även borgarskapet och hantverkarefamiljer har fler dopvittnen än bönder och arbetare visar också Ottosson bland glasarbetarna på Kosta på 1800-talet.⁵³

Val av faddrar

Fagerlund och Jeansson har påtalat att präst- och klockarfruar var populära faddrar i allmogeförsamlingar.⁵⁴ Men det stora fadderengagemang som uppvisas av kretsen kring prästfamiljen i Bottnaryd verkar vara unikt, speciellt i relation till Ulricehamn där ingen ur motsvarande krets återfinns som fadder. I det senare fallet hänger det troligen ihop med prästfamiljens bostadsort. I Bottnaryd kan det röra sig om flera orsaker som den beskrivna

---

⁵⁰ Jeansson, 1968, s. 16

⁵¹ Jfr Hanssen 1952, s.63 om den höga spädbarnsdödligheten särskilt i fattigare familjer som ”medveten vanvård”

⁵² Bringéus, 1971, s. 68

⁵³ Ottosson, 1999, s. 151

⁵⁴ Jeansson, 1968, S.16

brådskan med dop samt faddertillgänglighet och kombination av att en och samma prästsläkt innehåft ämbetet under lång tid och uppmuntrat den existerande traditionen⁵⁵.

Fagerlund fann att rådmanshustrur var populära faddrar i Helsingborg⁵⁶ något som är svårare att visa men som ändå gäller även i Ulricehamn. Det beror på att de flesta rådmännen i staden var hantverkare och i allmänhet omnämns som sådana i dopböckerna medan deras hustrur benämns madame. Att övriga faddrar i Bottnaryd var grannar och släktingar stöds av undersökningar från Skåne av Jeansson och Persson.⁵⁷ De visar också att faddrarna oftast var inombys eller från socknen och enbart i enstaka fall från annan ort, vilket överensstämmer med resultaten från Bottnaryd och Ulricehamn.

Av Ulricehamns dopbok verkar det som att relativt få släktingar deltog som faddrar. Om valet av faddrar styrdes av faktorer som garanti för barnets andliga fostran över till ett sorts försäkringssystem att barnet skulle bli omhändertaget vid föräldrarnas eventuella frånfalle så borde man i första hand vända sig till släktingar. De fall som påträffats där släktingar inte tycks finnas med som faddrar kan bero på att man ändå räknade med släkten vid nödsituationer och/eller att man redan utnyttjat släkten vid tidigare dop och vill sprida gracerna och försäkringsmöjligheterna. Det kunde då vara läge för att utnyttja och befästa grannrelationer. Dessutom ville man gärna ha faddrar som kunde ge en god dopgåva.

Det är också troligt att man i en handelsstad som Ulricehamn var angelägen att utnyttja fadderskapet som ett relationsskapande system mellan handlande och hantverkare till etablerade och potentiella kunder och kollegor, gärna då även i högre samhällsklass. Ericson menar att seden att inbjuda faddrar från skikten över faderns, speciellt när det gällde söner, var en del av en ekonomisk strategi för familjeaffärens överlevnad.⁵⁸ Ömsesidiga fadderrelationer förekom bland handels – och hantverkarfamiljer i Ulricehamn, vilket också noterats av Fagerlund.⁵⁹

---

⁵⁵ Carlsson 1951, s. 30, 32

⁵⁶ Fagerlund, 2002, s. 55

⁵⁷ Persson 2001, s. 374 – 376, Jeansson 1968, s. 17.

⁵⁸ Ericsson, 1996, s. 280

⁵⁹ Fagerlund, 2002, s. 58-64

Avstående från att deltaga som faddrar har påvisats i Bottnaryd när det gäller adliga personer på säteriet Gunillaberg. Ullgren visar på detta beteende som ett sätt av adeln att distansera sig från både menigheten och prästerskapet i församlingen och framhålla sin särklass.⁶⁰

Jämförelse med frågeställning och teori

Frågeställningen om det finns skillnader mellan landsbygd och stad i tillämpning av kyrkolagens dopföreskrifter och andra dopseder som kan hänföras till stånds kulturer i samhället anser jag klart påvisad framför allt i valet av antal dopfaddrar och urval av faddrar. Skillnaderna rörande antal och valet av faddrar tyder på att stadsborna tagit fler steg i civilisationsprocessen och anpassat sig till en del av det urbana levnadssättet. De kunde välja faddrar bland många fler personer och utnyttjade det och hade många fler faddrar vid dopen. De följde därmed den praxis som adeln börjat utveckla redan på 1600-talet både när det gäller antal namn i dopet, antal faddrar och faddrarnas högre sociala ställning även om det i Ulricehamn fanns en begränsning i antalet bourgeoisiefamiljer.

I Bottnaryd fjärmade sig adeln från folket och nedlät sig inte att deltaga – eller var inte tillfrågade – som faddrar. Å andra sidan verkar föräldrarna där varit nöjda med de släkt- och grannfaddrar som fanns till hands och kunde ju annars bli stöttade av prästgårdsfolket vilket också beroende på deltagande personer, var en indikator för ett steg uppåt på relationsstegen i civilisationsprocessen.

Stadsmiljön har delvis gett det förväntade bredare kontaktnät med strömningar mellan olika kulturer och stånd som inneburit fler faddrar från olika sociala grupper. Samtidigt ser man att gamla erfarenheter och fördomar ligger kvar när det gäller önskemål om hur fort barnen skall döpas efter födseln .

Landsbygdsbefolkningen, förutom prästfamiljen, har till stor del varit utestängd från kulturflöde bl.a. genom att adeln hållit avstånd och har hållit fast vid gamla traditioner. Norbert Elias civilisationsteori tycks stämma in på den här typen av kulturutveckling som kan skönjas i olikheter vid barndop.

---

⁶⁰ Ullgren, 2004, s. 181

Referenslista

Opublicerat källmaterial

Riksarkivet (RA Stockholm)

Mantalslängder för Jönköpings län 1783 och Älvsborgs län 1782, 1783

Riksarkivet/SVAR; svensk arkivinformation

Bottnaryd födda, döpta, döda CI:2 1758 – 1838

Bottnaryd vigda BI:1 1752 - 1794

Bottnaryd husförhörlängd AI:2 1776 – 1793

Ulricehamn födda, döpta, döda, vigda CI:3 1768 - 1824

Tryckt källmaterial

1686 års kyrkolag utgiven av Samfundet pro fide et christianismo, Stockholm 1936.

Litteratur

Ankarloo, Bengt, *Att stilla herrevrede. Trolldomsdåden på Vegeholm 1653-54*. Författarförlaget. (Stockholm 1988).

Boger, Gustaf, *Gamla Ulricehamnsgårdar och ulricehamnare där* (Rydaholm 1979).

Boger, Gustaf, *Ulricehamns krönika. Blad och bilder ur en stads historia* (Ulricehamn 1951).

Bondeson, Lars, *Seder och bruk vid födelse eller dop*. Verum (Stockholm 1996).

Bringéus, Nils Arvid, "Svenska dopseder", i *Fatburen. Nordiska muséets och Skansens årsbok*, s. 63 – 83 Nordiska muséet. (Stockholm 1971).

Carlsson, Enok, *Bottnaryd – en sockenbeskrivning från äldre tiden till 1900-talets början* (Jönköping 1952).

Elias, Norbert, *Sedernas historia, del 1 Civilisationsteori*. Atlantis (Stockholm 1989).

Elias, Norbert, *Sedernas historia, del 2 Samhällets förvandlingar*. Atlantis (Stockholm 1991).

Ericsson, Tom, "Godparents, witnesses and social class in mid-nineteenth century Sweden" *The History of the Family*, an international quarterly, Greenwich, Conn. (1996), s. 273 –286.

Fagerlund, Solveig, *Handel och vandel, Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680 – 1709*. Studia Historica Lundensia. (Lund 2002).

Furtenbach, Börje, *Släktforskning för alla*. ICA-förlaget AB, (Västerås 1971).

- Hanssen, Börje, *Österlen. En socialantropologisk studie*. LT:s förlag (Ystad 1952).
- Jeansson, Gabrielle, 1968: ”Dop och kyrktagning. Dopnamn.” i Jeansson, Gabrielle, Kindblom, Inga, red., *Kring livets högtider i Örkelljunga församling*, CWK Gleerup, (Lund 1968).
- Lindgren, Håkan, 2005: ”En flod av detaljer”. URL: <http://www.agamemnon.se/Essaer/FlodavDetaljer2.html>. (verifierad 28/11 2005).
- Ottosson, Mikael, *Sohlberg och surdegen. Sociala relationer på Kosta Glasbruk 1828 – 1880* (Lund 1999).
- Persson, Bodil E. B., *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*. Studia Historica Lundensia. (Lund 2001).
- Rystad, Göran, *Karl XI – En biografi*. Historiska media. (Lund 2001).
- Ullgren, Peter, *LantAdel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*. (Lund 2004).
- Åberg, Alf, *Karl XI*. Wahlström & Wahlstrand. (Stockholm 1958).
- Åberg, Martin, *En fråga om klass? Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850 – 1914*. (Göteborg 1991).